

Review Article**Use of Spiritual Well-Being In School Counseling:
Historical Development, Theoretical Background and
Suggestions for Counselors**Büşra Tunç¹ Tarık Totan²**Abstract**

Spirituality is an important concept that gives meaning to human life. This concept, which makes it easier for the individual to cope with the difficulties faced in the life cycle, has been discussed in psychology since the beginning of the twentieth century. Spiritual well-being, which is considered as a part of the search for meaning in existentialist psychological counseling is combined with psychological well-being, which is one of the important titles of positive psychology. Spiritual well-being, which strengthens the relationship with the individual himself, his environment and society, is a new concept in school counseling. In recent years, spiritual guidance course has been added to undergraduate education with new regulations in the field of counseling and guidance. It is important to formulate theoretical explanations for spiritual well-being in the part of positive psychology and spirituality, especially in order to strengthen the work towards spiritual guidance. This study aims to examine the emergence of spiritual well-being and how it is used in psychological counseling today. For this purpose, spirituality, the importance of spirituality in mental health, psychological well-being in positive psychology and finally the concept of spiritual well-being has been discussed and a framework has been drawn about its historical development. Recommendations are given about how to use the concept of spiritual well-being, which is frequently discussed in hospital setting in individuals who face death or fatal disease, by school psychological counselors.

Keywords: Spiritual well-being, spirituality, spiritual guidance, counseling and guidance, school counseling

How to cite this article: Tunç, B. & Totan, T. (2020). Use of Spiritual Well-Being In School Counseling: Historical Development, Theoretical Background and Suggestions for Counselors. *Journal of Aegean Scientific Research*, 3(1), 1-20.

Received Date: 25.11.2019

Accepted Date: 06.11.2020

¹ Psychological Counselor, Aydın Adnan Menderes University, Social Sciences Institute, Family Counseling Master's Degree Program, tuncbusr@gmail.com

² Associate Professor Doctor, Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Education, Department of Counseling & Guidance, tarik.totan@adu.edu.tr

Derleme Makale**Okul Psikolojik Danışmanlığında Manevi İyi Oluşun
Kullanımı: Tarihsel Gelişim, Kuramsal Temeller ve Öneriler**Büşra TUNÇ¹ Tarık TOTAN²**ÖZET**

Maneviyat insan yaşamına anlam veren önemli bir kavramdır. Yaşam döngüsünde bireyin karşılaştığı zorluklarla baş etmesini kolaylaştıran bu kavram psikolojide yirminci yüzyılın başlarından itibaren ele alınmaktadır. Varoluşçu psikolojik danışmada anlam arayışının bir parçası olarak değerlendirilen maneviyat pozitif psikolojinin önemli başlıklarından olan psikolojik iyi oluşla birleştiğinde ortaya manevi iyi oluş kavramı çıkmaktadır. Bireyin kendisi, çevresi ve toplumuyla olan ilişkilerini güçlendiren manevi iyi oluş yerli alan yazında oldukça yeni bir kavramdır. Geçtiğimiz yıllarda psikolojik danışma ve rehberlik alanında yeni yapılan düzenlemelerle lisans eğitimine manevi rehberlik dersi eklenmiştir. Özellikle manevi rehberliğe yönelik çalışmaların güçlendirilmesi amacıyla pozitif psikoloji ve maneviyatın kesiminde yer alan manevi iyi oluşa yönelik kuramsal açıklamaların oluşturulması önemlidir. Bu çalışmada manevi iyi oluş kavramının ortaya çıkışını ve günümüzde psikolojik danışmada nasıl kullanıldığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle maneviyat, maneviyatın ruh sağlığındaki önemi, pozitif psikolojide psikolojik iyi oluş ve son olarak da manevi iyi oluş kavramı ele alınarak tarihsel gelişimiyle ilgili bir çerçeve çizilmesi sağlanmıştır. Ölüm ya da ölümcül bir hastalıkla karşılaşan bireylerde sıklıkla hastane ortamında ele alınan manevi iyi oluş kavramının okul psikolojik danışmanlarınca nasıl kullanılabileceğine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Manevi iyi oluş, maneviyat, manevi rehberlik, psikolojik danışma ve rehberlik, okul psikolojik danışmanlığı

Makaleye Atıf Yapma: Tunç, B. ve Totan, T. (2020). Okul Psikolojik Danışmanlığında Manevi İyi Oluşun Kullanımı: Tarihsel Gelişim, Kuramsal Temeller ve Öneriler. *Ege Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 1-20.

Geliş Tarihi: 25.11.2019**Kabul Tarihi:** 06.11.2020

¹ Psikolojik Danışman, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Danışmanlığı Yüksek Lisans Programı, tuncbusr@gmail.com

² Doçent Doktor, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, tarik.totan@adu.edu.tr

GİRİŞ

İnsan yaşamına anlam veren maneviyat uzun süredir psikoloji ve psikolojik danışma alanında bireyin ruh sağlığını koruyucu bir değişken olarak kabul görmektedir. Bireyin yaşamında karşılaştığı zorluklarla baş etmesini kolaylaştıran bu kavram geçtiğimiz yıllarda manevi rehberlik dersinin psikolojik danışma ve rehberlik lisans ders programına eklenmesiyle Türkçe alan yazında da daha sık karşılaşılan bir terim olmuştur. Varoluşçu psikolojik danışmada anlam arayışının bir parçası olarak değerlendirilen maneviyat pozitif psikolojinin önemli başlıklarından olan psikolojik iyi oluşla birleştiğinde ortaya manevi iyi oluş kavramı çıkmaktadır. Bu çalışmada manevi iyi oluş kavramının ortaya çıkışını ve günümüzde psikolojik danışmada nasıl kullanıldığını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle maneviyat, maneviyatın ruh sağlığındaki önemi, pozitif psikolojide psikolojik iyi oluş ve son olarak da manevi iyi oluş kavramı ele alınarak kavramın tarihsel gelişimiyle ilgili bir çerçeve çizilmesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Maneviyat

Fiziksel, sosyal ve psikolojik iyi oluş gibi kavramlardan farklı olarak maneviyat yaşam kalitesini yordayan bir kavram olarak görülebilir (Sawatzky vd, 2005). Psikoloji ve maneviyat konuları yirminci yüzyılın sonlarından bu yana incelenmektedir. Psikoloji biliminde manevi konularla ilgili çalışmalar 1970'lerde başlamış ve günümüze kadar hızlı bir artış göstermiştir (Powers, 2005) Psikoloji alanında gözlemlenebilir ve ölçülebilir bir olgu olarak ele alınan maneviyat davranışsal, bilişsel ve sosyal açılardan insanın varoluşsal yönü üzerindeki etkileri bakımından çalışılması gereken bir konu olmuştur (Rapheal ve Paul, 2013). Yaşamda daha fazla anlam bulan kişilerin iyi oluşlarının ve manevi yaşantılarının artması, psikolojik sorunlarının azalması söz konusudur (Steger, 2012). Maneviyatın kişiliğin bir boyut olarak değerlendirilebileceğine ilişkin düşünceler de mevcuttur. Yapılan bir çalışmada manevi aşkınlığın beş faktör kişilik modelinin bir boyutu olması için bir potansiyele sahip olduğundan bahsedilmektedir (Piedmont, 1995). Maneviyatı psikolojinin bilimsel temeliyle tanımlamak araştırmaların geçerliği için oldukça önemlidir.

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi maneviyat yirminci yüzyılın sonlarından itibaren psikoloji alanında yer almaya başlayan ve özellikle de sağlıkla ilişkilendirilen bir konu olmuştur (Moberg, 2002; 2010). Tanımlanması zor bir kavram olarak görülen maneviyatı kavramsallaştırma çalışmaları araştırmaların ampirik çıktılarına dayanmaktadır. Maneviyatla ilgili yapılan çalışmaların genel değerlendirilmesi sonucunda *"kişinin kendisiyle, diğerleriyle ve/veya daha yüksek bir güçle ya da doğayla bağlantılı olma duygusu; yaşamı anlamlandırma duygusu ve kendine, günlük yaşam ve acılarına ilişkin aşkınlık"* olarak tanımlanmıştır (Weathers vd, 2016). Maneviyat

aşkınlık, kendini gerçekleştirme, yaşamda anlam, amaç, özgecilik gibi kavramları da içinde barındırır. Maneviyatın din kavramının içinde kullanılması sağlık alanında yapılan çalışmalarda maneviyatın göz ardı edilmesine yol açan etkenlerden olmuştur. Uzun yıllardan beri dinle ele alınan maneviyatın bir organizasyonel yapıya bağlı olmaması yönüyle dinden ayrı görülebileceği düşünülmektedir (Seaward, 1991; Stanard vd, 2000; Ekşi vd, 2016). Din kavramından ayrı olarak ele alınan maneviyat psikoloji biliminin araştırma konularından biri haline gelmiştir.

Maneviyatın Ruh Sağlığındaki Yeri

Maneviyat ve manevi iyi oluş konuları kanser hastalarıyla pek çok kez çalışılmıştır. Kanser gibi yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen ve stres düzeyini artıran hastalıklarda kişi manevi desteğe gereksinim duyabilmektedir. Kaczorowaki (1989) kanser teşhisi konulmuş hastalarla yaptığı çalışmada hastaların manevi iyi oluş düzeyleriyle durumluk kaygı düzeyleri arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu bulmuştur. Buradan hareketle manevi iyi oluş düzeyi yüksek olan bireylerin daha az kaygı yaşadığına ulaşılmıştır. İleri seviye kanser hastalarıyla yapılan literatür incelemesi çalışmasında 14 ülkede yapılan toplamda 43 araştırma çalışması incelenmiş ve manevi iyi oluşu yüksek olan bireylerin hastalıkla daha iyi baş edebildiği, hastalıkta anlam bulma düzeylerinin arttığı görülmüştür (Lin ve Buer-Wu, 2003). Kanser hastalarının iyi oluşlarının, manevi iyi oluşla olumlu ilişkisi yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur.

Kadınlar arasında yaygınlığının yüksek olduğu bilinen meme kanseri de maneviyatla çalışılan konulardan olmuştur (Bostancı Daştan ve Buzlu, 2010). Meme kanseri teşhisi konulan kadınlarla yapılan bir çalışmada, hastaların umut düzeylerinin manevi iyi oluş düzeyleriyle pozitif şekilde ilişkili olduğu ve manevi iyi oluşun varoluşsal iyi oluş bakımından umuda başlıca katkı sağladığı bulunmuştur (Ruth Mickley vd, 1992). Kanser hastalarında maneviyat ve iyi oluş ilişkisinin ele alındığı bir derleme çalışmasında (Visser vd, 2010) maneviyat din faktöründen ayrı olarak ele alınmış ve incelenen çalışmaların büyük çoğunluğunda, kanser hastalarının maneviyat düzeyleriyle iyi oluş düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Lösemi hastalarıyla yapılan bir çalışmada manevi iyi oluş düzeyleri yüksek olan hastaların umutsuzluk, kadercilik ve kaygı düzeylerinin düşük olduğu; hastalıklarında bir anlam bulan hastaların daha işlevsel psikolojik uyum sağladığı görülmüştür (O'Connor, Guilfoyle, Breen vd, 2007). İleri evre kanser hastalarının karşılanmamış bakım gereksinimlerinin derlendiği bir çalışmada, hastaların bakım gereksinimlerinde karşılanmayan yönlerin onların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediği ve maneviyatın da karşılanmamış bakım gereksinimleri arasında olduğu belirtilmiştir (Kocaman Yıldırım vd, 2013). Bu çalışma sonuçları kanser hastalarında maneviyatın önemli bir kaynak olduğunu ve hastaların manevi desteğe ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Maneviyat konusu çocuklarla da çalışılmıştır. 8-12 yaş grubundaki çocukların maneviyat ve mutluluk düzeyleri incelenmiş, çocukların maneviyatlarıyla mutluluk

düzeylerinin olumlu yönde ilişkili olduğu; daha manevi olan çocukların daha mutlu olduğu görülmüştür. Maneviyat, yaşamda anlam bulma gibi kişinin kendisiyle ilgili ve diğerleriyle kurulan ilişkilerin kalitesi gibi toplumla ilgili konularda mutluluğun yordayıcısı olmuştur (Holder vd, 2010). Maneviyat ve ruh sağlığı öğrencilerle de pek çok kez çalışılmıştır. Üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmalarda öğrencilerin maneviyatlarının psikolojik iyi oluşlarıyla pozitif ilişki içinde olduğu; manevi iyi oluşlarıyla ruhsal sağlıklarının olumlu bir ilişki içinde olduğu; maneviyatlarının arttıkça ölüm kaygılarının azaldığı; manevi iyi oluşlarının olumsuz ruh haliyle negatif ilişkili olduğu; öğrencilerin psikolojik sağlık ve manevi iyi oluş düzeylerinin benlik saygısı için güçlü bir yordayıcı olduğu bulunmuştur (Fehring vd, 1987; Rasmussen ve Johnson, 1994; Kamy, 2000; Jafari vd, 2010; Rapheal ve Paul, 2013). Öğretmen adaylarıyla yapılan bir çalışmada, öğretmen adaylarının manevi iyi oluş ve yaşamda anlam bulma düzeylerinin psikolojik dayanıklılıkları için pozitif yönde önemli bir yordayıcı olduğu görülmüştür (Ekşi vd, 2019). Yetişkinlerle yapılan bir çalışmada, yetişkinlerin günlük yaşamdaki manevi deneyimlerinin psikolojik iyi oluşlarıyla pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur (Ellison ve Fan, 2008). Gelişimsel dönemler açısından bakıldığında da maneviyatın ruh sağlığıyla pozitif yönde ilişkili olan önemli bir konu olduğu görülmüştür.

Pozitif Psikolojide Psikolojik İyi Oluş

Psikoloji alanında yapılan pek çok çalışmada insandaki önemli güç ve süreçlere odaklanmak yerine negatif olanın üzerinde durulmuştur. Bu bakışa alternatif olan pozitif psikoloji insanların daha olumlu yön ve özelliklerine odaklanmıştır (Sheldon ve King, 2001). Pozitif psikolojinin amacı yaşamdaki olumsuz taraflarla ilgilenmenin yanında psikolojinin yönünü iyi olan üzerine çevirmektir. Bu bakımdan umut, iyimserlik, yaratıcılık, maneviyat, affedicilik, iyi oluş gibi olumlu özellikler pozitif psikolojinin çalışma konuları arasındadır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). İyilik hali kişinin fiziksel, ruhsal ve manevi olarak en iyi düzeye ulaşmasını ifade etmektedir (Myers ve Sweeney, 2007). Seligman'a göre (2002) iyi oluş, kişinin yaşamını olumlu olarak değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır.

Çok boyutlu bir yapı olan psikolojik iyi oluş, mutluluktan ve yaşamdan alınan doyumdan farklı bir kavramdır. Psikolojik iyi oluş; kendini kabul, özerklik, pozitif ilişkiler, çevresel hakimiyet, yaşam amacı ve bireysel gelişim olmak üzere toplamda altı temel bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenlerden kendini kabul, kişinin tüm özelliklerini kabul etmesi, kendisine ve geçmişine ilişkin olumlu bir tutuma sahip olması niteliklerini içerir. Özerklik boyutu, kişinin davranışlarını kendisinin düzenleyebilmesi ve belirlemesi olarak ifade edilebilmektedir. Pozitif ilişkiler boyutu, kişinin diğerleriyle ilişkilerinin doyum verici ve güvene dayalı olması anlamına gelmektedir. Çevresel hakimiyet boyutu, kişinin çevresini yönetmede hakimiyet ve yeterlilik duygusuna sahip olması özelliklerini içermektedir. Yaşam amacı boyutu, kişinin yaşamda hedeflere ve anlama sahip olmasıyla ifade edilebilmektedir. Bireysel gelişim boyutu ise kişinin potansiyelini gerçekleştirme ve gelişme hissi içinde olmasını içermektedir (Ryff, 1989; Ryff ve

Keyes, 1995; Ryff, 1995). Ruh sağlığı alanında yapılan çalışmalara bakıldığında pozitif yönler üzerine yapılan araştırmaların giderek arttığı görülmektedir (Springer ve Hauser, 2006). Psikoloji alanında maneviyatla ilgili yapılacak çalışmaların da psikoloji biliminin pozitif alanlara odaklanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Manevi İyi Oluş

Manevi iyi oluş, *kişinin Tanrı'yla, kendisiyle, toplumla ve çevreyle olan ilişkilerini güçlendiren bütünlüğü sağlaması* olarak tanımlanmaktadır (NICA, 1975). Seaweed (1991) manevi iyi oluşu tanımlamanın oldukça zor olduğunu belirtmiş; psikoloji, sosyoloji, felsefe ve teoloji bilimlerinin kavramlarını içine alarak kolektif bir yapıya sahip olan manevi iyi oluşu manevi paradigmanın içinde bulunan duygular ve davranışlar olarak tanımlamıştır. Ellison'a göre (1983) manevi iyi oluş, sağlık üzerinde çoklu etkileri olan ve sürekli artırılması gereken bir özellik olarak görülmektedir. İyi oluşun bir boyutu olarak tanımlanabilen manevi iyi oluş, içsel ve dışsal kaynakların bütünleşmesinin beraberinde getirdiği uyum içinde olma deneyimi olarak tanımlanabilir (Dierendock, 2005). Fiziksel iyi oluşun farklı boyutlarda değerlendirilmesi gibi manevi iyi oluş da umut, yaşamda anlam, amaç, dürüstlük gibi boyutlara sahiptir (Ingersoll ve Bauer, 2004). Alan yazın incelendiğinde manevi iyi oluşun pek çok tanımı olduğu görülmektedir.

Gelişimsel ve insancıl yaklaşımlar insanın manevi yönünü psikolojiyle ilişkilendirerek açıklamaya çalışmışlardır (Mack, 1994). Hümanist terapi yaklaşımında olan Rogers kişisel olanı evrensel olan olarak kabul ettiği için manevi unsurları da yaklaşımında barındırdığı söylenebilir. Rogeryan yaklaşımda vurgulanan kendini gerçekleştirme, aslında manevi bir kazanımı da ifade etmektedir. Rogers için psikolojik danışma süreci, danışanların modern yaşama uyum sağlamalarının dışında, kendileriyle ve diğer her Őeyle ahenk içinde olmalarını sağlayacak yönler içerir (Fuller, 1982). Conn ve Conn (1990) yaptıkları çalışmada, gelişimsel psikoloji yaklaşımlarında manevi unsurlara insan gelişiminin içsel yönünü incelerken yer verildiğine ve maneviyatın durağan bir olgu değil gelişimsel olduğuna vurgu yapmışlardır. Ayrıca Erikson'ın, sekiz psikososyal gelişim döneminden ve bu gelişim dönemlerindeki krizlerden bahsetmişlerdir. Erikson'ın gelişimsel dönemlerinin son dördü olan kimlik kazanımına karşı rol karmaşası, yakınlığa karşı yalıtılmışlık, üretkenliğe karşı durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk barındırdığı krizler bakımından bir dönüşüm duygusunu içerdiğini belirtmişlerdir. Kohlberg'in sunduğu altı ahlaki gelişim evresinin ve evrelerde ilerleme göstermenin kişiyi kendini merkeze almaktan kendini aşmaya doğru götürdüğünü ifade etmişlerdir. Buradan kişinin gelişimsel açıdan yaşadığı dönüşümlerin, içinde manevi unsurları da barındırdığı anlaşılmaktadır.

Psikolojik Danışma ve Rehberlikte Manevi İyi Oluş

Psikolojik danışma, psikolojik danışma organizasyonlarının görüş birliğiyle "farklı bireyleri, aileleri ve grupları; onların ruhsal sağlıklarının, iyilik hallerinin, eğitim ve

kariyer hedeflerinin gerçekleştirilmesi için güçlendiren profesyonel bir ilişki.” olarak tanımlanmaktadır (Kaplan vd, 2014). Psikolojik danışma önleme, optimal düzeyde gelişme ve işlevsellik üzerinde temellendirilmektedir. Amerikan Psikolojik Danışma Derneği Yönetim Konseyi, psikolojik danışma mesleğinin bireylerin iyilik halini destekleyici rolünü onaylamıştır (Myers ve Sweeney, 2007). Maneviyatın psikoloji alanındaki tarihsel gelişimi açısından bakıldığında, psikolojik danışma sürecinde danışanlarla manevi konular üzerinde çalışıldığı görülmektedir, ancak bu durum her zaman böyle olmamıştır. Davranışçı ve bilişsel yaklaşımların yoğun olarak kullanıldığı zamanlarda, maneviyatın psikolojik danışma için tartışılması söz konusu dahi olmamıştır (Powers, 2005). Psikoloji alanında James (1961) manevi ve dini konulara, üniversite öğrencilerine verdiği derslerde değinmiştir. James yirminci yüzyılın ilk yıllarında manevi konularla ilgilenmiş, çeşitli dini yaklaşımlarda insanlara manevi yardım sunma fikrinin olduğundan, psikoloji ve dinin bu noktada buluştuğundan bahsetmiştir.

Jung, maneviyatı psikoloji alanında kullanan ilk kişi olmuştur. Yıllar öncesinden, modern insanı şu anın farkında olan insan olarak tanımlamış ve maneviyatı modern insan için tartışılması gereken bir konu olarak görmüştür (Jung, 1933). Jung’a göre manevi ve psikolojik sağlık kişinin bilinçli ve bilinçsiz süreçleri arasındaki ilişkinin açıklığına bağlıdır. Bu ilişki kişinin manevi yönünü ayırt etmek için temel alınmaktadır. Jung maneviyatı, benliğin ayrılmaz bir parçası olarak görmüş bu da kişideki manevi dürtülerin psikolojik açıdan değerlendirilmesinin önemli olduğunu göstermiştir (Mack, 1994). Analitik psikoloji yaklaşımının kurucusu olan Jung’ın terapi yaklaşımındaki, rüya yorumları ve arketip kavramlarına bakıldığında, bu kavramların mistik bir yön barındırdığı görülmektedir. Jung, ilkel imajlar olarak da tanımlanabilen ve bilinçdışı olan arketiplerden bahseder ve Tanrı da bu bilinçdışı arketiplerden biridir. Jung’ın Tanrı ve bilinçdışı ile yaptığı bağlantılara bakıldığında mistik bir yönün varlığı dikkat çeker (Frus, 1996; Jung, 1964; Özdemir Kemahlı, 2017). Psikiyatr olan Frankl 1984 yılında logoterapi yaklaşımında insandaki anlam bulma gücüne odaklanmıştır. Terapi sürecine anlam bulmayı eklemiş ve özellikle sunduğu logoterapi yaklaşımıyla insandaki yaşamda anlam bulma gücüne odaklanmıştır. Frankl, insanın yaşamında anlam bulma arayışı içinde olduğunu ve bunun temel bir güdü olduğunu; psikoterapi sürecinde de danışana hayatındaki anlamı bulma konusunda yardımcı olunması gerektiğini savunmuştur (Frankl, 2009; Okan ve Ekşi, 2017).

Manevi ahlaki gelişimden ve değer gelişiminden bahseden Maslow da psikoloji alanında maneviyatı konu edinmiştir. Maslow manevi bir yaşamın var olduğunu dile getirmiş; insanın ihtiyaçlar hiyerarşisi olduğunu, biyolojik ihtiyaçların en temelde yer alırken manevi ihtiyaçların en üstte yer aldığını belirtmiştir. Maslow’a göre nevrozlar; manevi sorunlar, kişinin yaşamdaki anlamı kaybetmesi, kişinin yaşam hedeflerindeki belirsizlik gibi nedenlerden dolayı meydana gelebilir. Maslow’a göre insanın psikolojik olarak sağlıklı olmaya doğru ilerlemesini aynı zamanda manevi barışa ve sosyal uyuma doğru ilerlemesidir (Maslow, 1993). Buradan hareketle insanoğlunun doğası gereği manevi bir yönelime sahip olduğu söylenebilir.

Maneviyatı psikolojik danışmada kullanmak bazı sebeplerden ötürü önemli görülmektedir. Öncelikle maneviyat danışanların ruhsal sağlıklarının daha iyi hale gelmesi için bir güç olarak görülmektedir. İnsanların manevi bir yönü vardır, (Jung, 1964) kişinin içsel deneyimlerini, hislerini, değerlerini içeren maneviyat insanların yaşantılarında önemli bir yere sahiptir. Danışanlar psikolojik danışma sürecine manevi sorunlarıyla gelebilirler aynı zamanda danışanların farklı sorunlarında maneviyatın rolü olabilir (Martsolf ve Mickley, 1998; Stanard vd, 2000). Maneviyat bazıları için olumlu bir anlam taşırsa da bazıları için durum tam tersi olabilir. Bu nedenle maneviyat, psikolojik danışma sürecinde çalışılması gereken bir konu olarak görülmelidir (Summermatter ve Kaya, 2017). Örneğin ergenlik döneminde olan danışan için manevi konular önemli olabilir. Ergenlik dönemindeki bilişsel gelişimle birlikte ergenler daha soyut kavramlar üzerinde düşünmeye, yaşamın anlamı ve amacıyla ilgili sorgulamalara başlar (Shek, 2012). Depresyon hastalarıyla yapılan bir çalışmada psikolojik danışmanlar manevi müdahale olarak, danışanların duygularına odaklanmayı ve problemlerinde anlam bulmalarını sağlamayı kullanmışlardır. Psikolojik danışmada maneviyatı daha yüksek olan danışanların, psikolojik danışmanları uzman ve güvenilir kişiler olarak gördükleri bulunmuştur. Ayrıca maneviyatın danışma ortamına dahil edilmesinin danışanların psikolojik streslerinin azalmasında daha etkili olduğu görülmüştür (Cashwell vd, 2001). Buradan da anlaşılacağı gibi psikolojik danışmada danışanların manevi yönlerini göz önüne almak önem taşımaktadır.

Maneviyat psikolojik danışmaya çeşitli yollarla dahil edilmektedir. Örneğin Sweeney ve Witner (1991), maneviyatı merkezine alan *İyilik Hali Çemberi Modeli*'ni oluşturmuşlardır. Bu model, Adleryan yaklaşıma dayanarak oluşturulmuştur. İyilik Hali Çemberinde, birbirleriyle etkileşim halinde olan beş yaşam görevi vardır. Bu görevler temelini Adler'in yaşam görevleri tanımlamalarından almaktadır. Maneviyat, öz düzenleme, çalışma, sevme ve arkadaşlık olmak üzere beş yaşam görevi iyilik halini ifade etmektedir. Bu çembere göre maneviyat ve öz-düzenleme iyilik halinin merkezinde yer almaktadır. Manevi yaşam görevi, kişinin yaşamının amaçlarını bulması için enerji verici bir güce sahiptir. Kişinin içsel yönü olan maneviyat insanı etkileyen bir faktördür (Sweeney ve Witner, 1991). İyilik Hali Çemberindeki bileşenleri değerlendirmek için yapılan çalışmada, bireyin bütüncül bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Yapılan değerlendirme çalışması sonucunda *Bölünemez Ben Modeli* oluşturulmuş ve bireyin iyi oluşunun beş boyutu olduğu görülmüş. Psikolojik iyi oluşun beş boyutu; [1] temel ben, [2] sosyal ben, [3] yaratıcı ben, [4] fiziksel ben ve [5] başa çıkan ben olarak isimlendirilmiştir. Burada maneviyat iyilik halinin merkezinde değil temel ben boyutunun içeriğinde yer almaktadır (Hattie vd, 2004; Myers ve Sweeney, 2004). Her iki modelde de maneviyatın yer aldığı görülmekte ve bu modeller psikolojik danışma müdahalelerinde kullanılmaktadır. Her iki model de psikolojik danışmada iyilik halinin sağlanması için temel oluşturmaktadır. Modellerin kullanımı danışana bağlı olarak değişse de danışanın geliştirilmesi gereken iyi oluş alanları için modelleri kullanmak yarar sağlayabilir (Myers ve Sweeney, 2007). Psikoloji alanında önemli bir yere sahip olan Adler'in görüşlerinin maneviyat unsurunu içine alan psikolojik iyi oluş

modelleri oluşturulurken temel alındığı ve bunların psikolojik danışma için uygulanabilir olduğu görülmektedir.

Bilişsel davranışçı yaklaşımda kişinin kendisine, dünyaya ve geleceğe ilişkin temel inançları ve bunların duygular üzerindeki etkisi üzerinde durulur. Manevi konular da bu temel inançların içinde yer alabilir. Kişi manevi unsurlar içeren temel inançlara sahip olabilir. Maneviyat aynı zamanda bireylerin sosyal ilişkileri üzerinde de etkilidir. Manevi konular kişinin kendisine, diğerlerine ve dünyaya ilişkin temel inançlarını etkileyebilir (Rosmarin vd, 2011). Bu bakımdan manevi yönelimli bilişsel davranışçı terapide bir takım teknikler kullanılmaktadır. Bu teknikler manevi yönelimli rahatlama teknikleri, kabul ve minnettarlık becerilerini geliştirme, manevi bilişsel çarpıtmaların farkına varma; kayıplarla baş etmeye yardımcı olma, suçluluk ve umutsuzluk duygularıyla baş etme olarak sıralanabilir. Terapistler, bilişsel davranışçı terapide manevi unsurları uygulamak için iyi eğitim almış olmalı; inanç sistemleri ve pratikleri bakımından bilgi sahibi olmalıdırlar (Summermatter ve Kaya, 2017). Burada maneviyatın terapi yaklaşımlarına dahil edilebileceği ve terapi sürecinin manevi unsurlara göre düzenlenebileceği sonucuna ulaşılabılır.

Maneviyatı artırılmış bilişsel davranışçı terapide (Spiritually augmented cognitive behavioral therapy) anlam konusu temel alınarak ilerlenir ve danışanların inanç sistemleri de özellikle baş etmeyi artıran bir unsur olarak terapiye dahil edilir. Terapide dört ana konu üzerinde durulmaktadır. Bu konular kabul, umut, anlamı ve amacı başarmak ve affediciliktir. Bilişsel davranışçı terapi maneviyatla birlikte kullanılırken manevi konular artırılarak sürece dahil edilmiştir. Maneviyatla olan ilgisi bilinen yaşamda anlam konusu terapi sürecine dahil edilmiş, terapiye bireylerin inanç sistemleriyle ve anlam konusunda çalışabilmek için yeni teknikler eklenmiştir. Meditasyon, dua, ritüeller psikolojik danışmada kullanılmıştır. Örneğin danışanlara günlük ya da haftalık olarak meditasyon ev ödevi olarak verilmiş ya da dua etmek ve ritüelleri yerine getirmek ev ödevleri verilmektedir. (D'souza ve Rodrigo, 2002). Buradan hareketle maneviyatın terapi sürecine dahil edilmesiyle ilgili çalışmaların yapıldığı ve bu durumun danışanlara sağlanan yararların artmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Manevi iyi oluşu arttırmak için psikolojik danışma sürecinde kullanılan teknikler olsa da manevi iyi oluşla ilgili uygulama konusunda belirsizlikler mevcuttur. Danışanların manevi iyi oluş düzeylerini artırmak için psikolojik danışma süreci, iyi oluş halinin manevi özelliklerini içermelidir. Psikolojik danışma sürecinde maneviyatı kullanmak için psikolojik danışmanın gerekli eğitim, anlayış ve arzuya sahip olması gerekmektedir (Chandler vd, 1992). Terapide manevi konulardan yararlanmak isteyen terapistin içsel olarak manevi olgunluğa ulaşmış olması maneviyatı terapi sürecine dahil etmesi için yeterli değildir. Terapist, maneviyatı terapide kullanmak için profesyonel düzeyde manevi bakış açısına sahip olmalıdır. Manevi yönelimli bir terapistin terapi sürecinde maneviyattan yararlanabilmesi için karşılaması gereken dört temel unsur vardır. Bunlar; [1] terapistin manevi bilgiye, [2] açıklığa ve toleransa, [3] öz farkındalığa ve [4] otantikliğe sahip olmasıdır. Terapistin manevi bilgiye sahip olması manevi öğretti,

inaniş ve pratiklerle ilgili bilgi sahibi olmasının yanında manevi kaynakları kullanmayı ve manevi bir soruna yaklaşmayı bilmesi anlamına gelmektedir. Terapistin açıklığa ve toleransa sahip olması; öğrenmeye açık olması ve maneviyatla ilgili kendini geliştirmesi aynı zamanda terapideki olumsuzluklarla ilgili toleransa sahip olması anlamına gelmektedir. Terapistin manevi öz farkındalığa sahip olması hem kendisiyle ilgili hem de terapi süreciyle ilgili iç görü kazanması anlamına gelmektedir. Böylece terapist özgün bir yaklaşıma sahip olarak çalışabilir. Terapistin otantik olmasıysa danışanıyla derin bir ilişki kurabilmesi ve gerçek bir terapi ortamı oluşması için önemlidir (Pargament, 2007). Psikolojik danışmanların maneviyatı psikolojik danışma sürecine dahil edebilmeleri için bu konuda yeterli olmaları gerekmektedir.

Okul Psikolojik Danışmanlığında Manevi İyi Oluşun Kullanımı

Amerikan Okul Psikolojik Danışmanları Derneği okul psikolojik danışmanlarının yeterliliklerini belirlemiştir. Buna göre, tüm öğrencilerin saygı gösterilme ve kapsamlı okul psikolojik danışmanlığı programına ulaşma hakkı vardır. Bu durum farklı manevi yaklaşıma sahip olan öğrenciler için de geçerlidir. Okul psikolojik danışmanlarının yeterlilik düzeyleri desteklendiği takdirde maneviyata yaklaşımı çeşitlilik gösteren öğrencilere hizmet verebilirler (American School Counselor Association, 2016; 2019). Okul psikolojik danışmanlığına maneviyatı dahil etmek öğrencinin kişisel ve sosyal açıdan gelişmesine destek olacaktır. Psikolojik danışmayla ilgili dört yaklaşım maneviyatın okul psikolojik danışmanlığındaki pratiklere dahil edilmesi için kullanabilir. Bunlar; [1] pozitif psikoloji, [2] gelişimsel yaklaşım, [3] sistem teorisi ve [4] çok kültürlülüktür. Pozitif gelişimsel açıdan bakıldığında, pozitif psikolojinin iyi oluşu artırmak için insandaki iyimserlik, psikolojik sağlamlık gibi olumlu yönler odaklandığı söylenebilir (Sink ve Devlin, 2011). Okul psikolojik danışmanları, öğrencilerin duygusal iyi oluşları için geçmişe, şu ana ve geleceğe ilişkin bakış açıları üzerinde çalışırken iyimserlik, umut, affedicilik gibi konulardan yararlanarak değişim sağlayabilirler (Miller ve Nickerson, 2007). Öğrencilerle pozitif psikoloji yaklaşımıyla çalışılması manevi unsurların psikolojik süreçlere dahil edilmesini kolaylaştıracaktır.

Gelişimsel sistem teorileri açısından bakıldığında, gelişim sürecinde kişinin içinde bulunduğu bağlamlardan etkilendiği ve bu bağlamları etkilediği söylenebilir. Kişi içinde bulunduğu toplum, çevre, aile ve ilişkilerden etkilenir. Din ve maneviyat gerek birlikte gerekse birbirinden bağımsız olarak ergenin gelişim sisteminden ayrı olarak düşünülemez (Lerner vd, 2005). Çok kültürlülük açısından bakıldığında, maneviyatın dahil edildiği etkin psikolojik danışma süreci için psikolojik danışman çok kültürlü yapının farkında olmalı ve çok kültürlülükle çalışmak için gerekli bilgi ve beceriye sahip olmalıdır (Magaldi-Dopman ve Park-Taylor, 2010). Öğrencilerin farklı kültürlerde yetiştikleri manevi konular çalışılırken göz önüne alınmalıdır.

Eğitim sisteminde maneviyatın önemi gün geçtikçe artmakta ve öğrencilerin bilişsel gelişimlerinin devam ettiği okul ortamı, maneviyatlarını etkileyebilmektedir. Bilişsel gelişim açısından ele alındığında, okul çağındaki çocukların nesnelere nereden geldiği ve nasıl işlediği konusunda düşünmeye başladıkları bilinmektedir. Olgunlaşma

süreçleri devam ettikçe çocuklar kendileri ve sosyal çevreleri arasında ilişki kurmaya ve etraflarındaki şeyleri birbiriyle ilişkilendirmeye başlarlar. Ergenlik dönemine gelindiğindeyse yaşam farklı yönleriyle değerlendirilir ve yaşama ilişkin anlam arayışı belirginleşir. Ebeveynlerin değerlerine, kurallarına ve maneviyatlarına ilişkin sorgulamalar başlar (Allen ve Coy, 2004; Elkind, 1970) Kimlik gelişimi döneminde olan ergenler manevi konulara ilgi duyabilir ve bu konularda destek almak isteyebilirler. Psikolojik danışma sürecinde manevi konularla çalışmak için ruh sağlığı uzmanının mesleki ve bireysel farkındalıkla yeterli bilgi ve beceriye sahip olması, manevi kimlik gelişimi konusunda ergenlerle kurulacak ilişkiye katkı sağlayacaktır. Ruh sağlığı uzmanının maneviyatla çalışmak için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaması durumunda ergenler psikolojik danışma sürecinin manevi konuları konuşmak için uygun olmadığını düşünebilirler. Sorgulamaların yoğun olduğu ergenlik döneminde, psikolojik danışma sürecinin ergenlerin dini konularda da manevi konularda da kaygılarını paylaşabildiği bir ortam olması gerekmektedir (Magaldi-Dopman ve Park-Taylor, 2010).

Manevi iyi oluş öğrencilerin ruh sağlığı için koruyucu bir nitelik taşır. Okul psikolojik danışmanının ortaokul öğrencilerine sunabileceği pek çok hizmet vardır ve öğrenci için çok önemli bir koruyucu etken olan manevi iyiliğin ve sağlığın bu hizmetlerde kullanılması gerekmektedir (Briggs vd, 2011). Manevi gelişme, belirsizliği tolere etmeyi kolaylaştıran manevi olgunluğa ulaşmak için önemlidir. Bu durum bir dereceye kadar bilişsel bir süreci içermektedir. Maneviyatın bilişsel süreçlere dayanması da eğitim ortamlarında maneviyata yer verilebileceğini göstermektedir. Okul psikolojik danışmanlığı programına ilişkin yapılan planlamada, manevi iyi oluşun okulun daha sağlıklı bir ortam olmasını kolaylaştıran yönü unutulmamalıdır (Ingersoll ve Bauer, 2004). Maneviyat insanların işlevselliği için önemli olduğundan, kapsamlı gelişimsel okul psikolojik danışmanlığı programlarına manevi unsurları dahil etmek gerekmektedir. Böylece program gelişimsel ve sosyokültürel açıdan daha yeterli olacaktır (Sink, 2004).

Maneviyat öğrenci olgunlaştıkça gelişmekte ve onun kişisel ve sosyal gelişimini bir yönünü oluşturmaktadır. Bu durum maneviyatın öğrencinin mesleki tercihlerinde ve kariyer gelişiminde etkili olduğunu göstermektedir (Allen ve Coy, 2004). Üniversite öğrencilerinin kariyer gelişimlerinin üzerinde maneviyatın etkili olduğu görülmüştür, maneviyat düzeyleri yüksek olan öğrencilerin kariyer kararlarında kendilerine daha fazla güven duydukları ve farklı kariyer planlarını keşfetmeye daha açık oldukları bulunmuştur (Duffy ve Blustein, 2005). Yapılan başka bir çalışmada (Lips-Wiersma, 2002) bireylerin maneviyatlarının kariyer amaçları üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Bu kariyer amaçları kişinin gelişmesi ve kendisi olması, diğerleriyle birlik içinde olması, kendini ifade etmesi ve diğerlerine hizmet etmesi şeklindedir. Maneviyat kariyerde bir anlam ve amaç bulunmasına katkı sağlamıştır. İşten alınan manevi ve sosyal doyumun yaşamın ilerleyen dönemlerinde de önem taşıdığı düşünüldüğünde, okulda öğrencilerin mesleki kariyerleri için yapılan çalışmalarda maneviyatı önemsemek öğrenciyi sosyal hayata tam anlamıyla hazırlamak için önemlidir (Hanus, 1911). Maneviyatın kariyer gelişiminde ve mesleki tercihlerde önemli olduğu görülmekte,

maneviyatın mesleki yönelimde kullanılabilen bir değer olarak ele alınabileceği düşünülmektedir.

Psikolojik danışma sürecinde, öğrencilere değerleri ve inanışları konusunda farkındalık kazandırmak da önem taşımaktadır. Okul psikolojik danışmanının öğrencilerle yürüttüğü psikolojik danışma sürecine maneviyatı dahil etmesi öğrenciye bağlı olarak değişim gösterebilir. Psikolojik danışma sürecinin odağında maneviyatın olması her zaman uygun olmayabilir. Bu nedenle manevi konular psikolojik danışma sürecine öğrencilerin seçtikleri ölçüde dahil edilmelidir. Öğrencilere ilişkin manevi anlamda bir duyarlılık göstermek için okul psikolojik danışmanının manevi gruplar ve inanışlarla ilgili sürekli öğrenerek bilgi sahibi olması gerekmektedir. Aynı zamanda okullardaki kapsamlı gelişimsel okul psikolojik danışmanlığı programının da manevi hassasiyetlere uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Öğrencilerin sosyalleşme süreçleri üzerinde maneviyatın etkisinin olduğu açıktır. Okul psikolojik danışmanları öğrencilerin manevi yönleriyle de çalışabilmeleri için kendileriyle ilgili farkındalık geliştirmeli, öğrencilerin maneviyatı hayatlarında nasıl kullandıklarını sorunlarla baş etme yöntemleri gibi açılardan ele alarak analiz etmeli, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerini öğrencilerin ve ailelerin ihtiyaç ve farklılıklarını dikkate alarak uyarlamalıdır (Lambie vd, 2008). Okul psikolojik danışmanları öğrencilerle yaptığı çalışmalara gerektiğinde maneviyatı dahil edebilmelidir.

TARTIŞMA

Maneviyat psikolojik danışma ilişkisini güçlendirici ve psikolojik danışma sürecinde güvenin sağlanmasını kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır (Hanna ve Green, 2004). Maneviyat gibi soyut ve hassas bir konunun araştırılması için psikolojik danışmanların ve danışanların birlikte incelenmesi önemlidir. Bu doğrultuda yapılan bir çalışmada psikolojik danışma süreçlerinde maneviyatın kullanıldığı danışanların çoğu, psikolojik danışma hedeflerine ilerlemek için manevi uygulamaların kullanıldığı psikolojik danışma sürecini çok yararlı ve yardımcı bulmuşlardır. Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların çoğu, psikolojik danışma bağlamında maneviyatı kullanmanın kendi psikolojik danışma yaklaşımları için etkili, kabul edilir ve önemli olduğunu ifade etmişlerdir, ancak psikolojik danışma müdahalelerinde maneviyatı kullanma oranlarının bu ifadelerinden daha düşük olduğu görülmüştür (Morrison vd, 2009). Ülkemizde yapılan bir çalışmada psikolojik danışmanların psikolojik danışma sürecine manevi konuları dahil etmenin psikolojik danışman ve danışan için yararlı ve önemli olduğunu düşündükleri bulunmuştur (Ekşi, Takmaz ve Takmaz, 2016). Maneviyat psikolojik danışma sürecinde güçlü bir kaynak olarak görülmektedir. Psikolojik danışma sürecine maneviyatı dahil ederek danışanların manevi konularını anlamak ve müdahale sürecinde değerlendirebilmek önem taşımaktadır (Stanard vd, 2000). Yukarıdakilerden anlaşılacağı gibi psikolojik yardım sürecinde danışanların manevi yönlerinin ihmal edilmemesi gerekmektedir.

SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

Danışanların manevi ve dini konularına hassasiyet göstermek terapötik ilişkinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle danışan manevi bir yönelime sahipse, manevi unsurları psikolojik danışma sürecine dahil etmek istenen sonuca ulaşılması açısından yararlı olacaktır. Maneviyat ve psikolojik danışma süreci üzerinde yapılan çalışmalar ülkemizde oldukça sınırlıdır ve bu konular çalışılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Kasapoğlu, 2017; Watts, 2000). Psikolojik danışmanların eğitimlerinde de manevi konular yok denecek kadar azdır. Maneviyatın psikolojik danışma uygulamasında kullanımının yararları, manevi pratiklerin ve konuların kullanımı için belirli kriterleri olan eğitim programlarının belirlenmesinin önemi ve psikolojik danışman adaylarının aldıkları eğitim boyunca psikolojik danışmada manevi konularla ilgili bilgilendirilmelerinin önemi araştırılmaya ihtiyaç duyulan konulardır (Sink ve Devlin, 2011; Weinstein vd, 2002). Öğrencilerin manevi anlamda çeşitlilik göstermeleri ve gelişimlerini en üst düzeyde faydayla sürdürebilmeleri için manevi anlamda yeterli okul psikolojik danışmanlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Okul ortamı, ilkokul yaş grubundaki çocuklar için değerlerine saygı gösterme, iş birliği halinde olma ve sosyal ortamda bulunarak yaşam becerilerini geliştirmeleri açılarından önem taşır. Öğrencilere sevgi, saygı, sorumluluk ve dürüstlük değerlerinin kazandırılması önemlidir. Maneviyat öğrencilere anlam, amaç, kimlik ve değer duyguları verdiği için karakter eğitimlerinde de ihmal edilmemelidir. Değerlerle ve maneviyyatın okul ortamında bütünleştirilmesiyle okulda hoşgörü ve saygı ortamı oluşmasına katkı sağlanabilir. Manevi bir iş birliği ve sorunları şiddetsiz çözüme değerlerine sahip olan çocuklar okulda saygı ve uyum iklimi oluşturabilirler. Okulun bütün öğrencilerin inançlarının saygı duyulduğu bir ortam olması, okulu eğitim için daha etkin bir hale getirecektir. Ortak değerler oluşturmak için öğrencilere karakter eğitiminin verilmesi, öğrencilerin değerlerinin ve inançlarını ifade edebilmeleri için öğretmenlerle çalışılması, hoşgörünün ve farklılıkların kabul edildiği bir okul ortamı oluşturulması gerekmektedir. Maneviyat öğrenciler arasında tartışılabilen bir konu haline getirilmelidir ve sevgi, saygı ve barış gibi pozitif değerler manevi konularla çalışılan danışanlar için kullanılabilir olmalıdır (Allen ve Coy, 2004). Okul öğrencilerin içsel ve dışsal yaşantılarına bir bütün olarak bakabilmelerini sağlayan onların güven, umut ve bağlantılılık duygularını destekleyen bir ortam olmalıdır. Öğrencilerin günlük ya da haftalık çizelgelerine sessizlik, yalnızlık ve düşünmek için huzurlu bir ortam sağlayacak zaman ve mekana ilişkin bir plan eklenmelidir. Öğrencilerin empati ve merhamet duygularını geliştirmek için aktiviteler yapılmalı ve sınıflar öğrencilerin hayal kurma ve yaratıcılıklarını geliştirecek şekilde düzenlenmelidir. Öğrenciler kendileri ve başkaları yararına sorumluluk almayı bilmeli ve ortak yarar için hareket etmeye teşvik edilmelidir (De Souza, 2003). Bunların tümü öğrencilerin manevi gelişimlerine katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Maneviyat psikoloji biliminde uzun süre çalışılmamış olsa da maneviyat ve psikolojiyle ilgili yapılan çalışmalar hızlı bir şekilde artmaktadır. Maneviyat doğrudan ya da dolaylı olarak çeşitli psikoloji yaklaşımlarının içinde yer almıştır. Günümüzde maneviyatın kişinin gelişiminin daha sağlıklı olarak sürdürebilmesi için önemli olduğu görülmektedir. Psikolojik danışma sürecine manevi unsurları dahil etmek danışanların bu alanda ihtiyaç duyabilecekleri desteği almaları için önemlidir. Manevi konularda yardım arayışı içinde olan danışanlar için manevi konuları içeren psikolojik danışma yaklaşımlarının doğru bir şekilde uygulanması önem taşımaktadır. Manevi konuları psikolojik danışma sürecine dahil etmek, sunulan hizmetin kapsayıcılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Maneviyatın okul ortamlarındaki psikolojik hizmetlere dahil edilmesi ülkemizde eksik olan ve araştırılarak geliştirilmesi gereken bir konudur, yurt dışında bu konuyla ilgili gelişmeler mevcuttur.

Okul psikolojik danışmanları öğrencilere destek sunarken manevi unsurlardan yararlanmak istese de manevi bir konunun konuşulmasının mesleki etik unsurlar açısından uygun olmayacağıyla ilgili rahatsızlık duyabilirler (Sink, 2004). Maneviyatı psikolojik danışma sürecine dahil etmek bazı etik problemleri beraberinde getirebilir. Psikolojik danışmanın kendi inanışlarını ya da dini anlayışını danışana dayatmaması önemlidir (Hanna ve Green, 2004). Bu sebeple de manevi iyi oluşun ihtiyaç duyulan danışanlara yönelik olarak hazırda bekleyen bir güç olarak okul psikolojik danışmanı tarafından dikkate alınması elzemdir. Ancak maneviyatı dikkate alan okul psikolojik danışmanının özel bir eğitimden geçmiş olması gerektiği unutulmamalıdır. Bu eğitimin nasıl olacağı, kim tarafından ve hangi içerikle verileceği gibi önemli öğretim başlıkları hali hazırda incelenmesi gereken önemli konulardır.

KAYNAKÇA

- Allen, J.M. & Coy, D.R. (2004). Linking spirituality and violence prevention in school counseling. *Professional School Counseling*, 7(5), 351-355.
- American School Counselor Association (2016). *ASCA ethical standards for school counselors*. Alexandria, VA: Author.
- American School Counselor Association (2019). *ASCA school counselor professional standards and competencies*. Alexandria, VA: Author.
- Bostancı Daştan, N. ve Buzlu, S. (2010). Meme kanseri hastalarında maneviyatın etkileri ve manevi bakım. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3(1), 73-78.
- Briggs, M.K., Akos, P., Czyszczon, G. & Eldridge, A. (2011). Assessing and promoting spiritual wellness as a protective factor in secondary schools. *Counseling and Values*, 5, 171-184.
- Cashwell, C.S., Young, J.S., Cashwell, T.H. & Belaire, C. (2001). The inclusion of spiritual process in counseling and perceived counselor effectiveness. *Counseling and Values*, 45, 145-153.
- Chandler, C.K., Holden, C.M. & Kolander, C.A. (1992). Counseling for spiritual wellness: Theory and practice. *Journal of Counseling and Development*, 71, 168-175.
- Conn, J. W. & Conn, W. E. (1990). Christian spiritual growth and developmental psychology. *The Way*, 69, 3-14.
- Dierendonck, D. (2005). The construct validity of Ryff's scales of psychological well-being and its extension with spiritual well-being. *Personality and Individual Differences*, 36, 629-643.
- D'Souza, R.F. & Rodrigo, A. (2002). Spiritually augmented cognitive behavioural therapy. *Australasian Psychiatry*, 12(2), 148-152.
- De Souza, M. (2003). Contemporary influences on the spirituality of young people: Implications for education. *International Journal of Children's Spirituality*, 8(3), 269-279.
- Duffy, R.D. & Blustein, D.L. (2005). The relationship between spirituality, religiousness, and career adaptability. *Journal of Vocational Behavior*, 67, 429-440.
- Ekşi, H., Boyalı, C. ve Ümmet, D. (2019). Öğretmen adaylarının spiritüel iyi oluş ile yaşamda anlam değişkenlerinin psikolojik dayanıklılığı yordaması: Bir yapısal eşitlik modeli (yem) denemesi. *Kastamonu Education Journal*, 27(4), 1695-1704.

- Ekşi, H., Takmaz, Z. ve Kardaş, S. (2016). Spirituality in psychotherapy settings: A phenomenological inquiry into the experiences of Turkish health professionals. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1, 89-108.
- Elkind, D. (1970). The origins of religion in the child. *Review of Religious Research*, 12(1), 35-42.
- Ellison, C.W. (1983). Spiritual well-being: Conceptualization and measurement. *Journal of Psychology and Theology*, 11(4), 330-338.
- Ellison, C.G. & Fan, D. (2008). Daily spiritual experiences and psychological well-being among US adults. *Soc Indic Res*, 88, 247-271.
- Fehring, R.J., Brennan, P.F. & Keller, M.L. (1987). Psychological and spiritual well-being in college students. *Research in Nursing and Health*. 10, 391-398.
- Frankl, V.E. (2009). *İnsanın anlam arayışı*. (Çev. S. Budak). İstanbul: Okuyan Us. (Orijinal yayın tarihi, 1984).
- Frus, C. (1996). Jung in spirit. *Undergraduate Review*, 9(1), 1-18.
- Fuller, R.C. (1982). Carl Rogers, religion, and the role of psychology in American culture. *Journal of Humanistic Psychology*, 22, 21-32.
- Hanna, F.J. & Green, A. (2004). Asian shades of spirituality: Implications for multicultural school counseling. Special Issue: *Spirituality and school Counseling*, 7(5), 326-333.
- Hanus, P.H. (1911). Vocational guidance and public education. *The School Review*, 19(1), 51-56.
- Hattie, J. A., Myers, J. E. & Sweeney, T. J. (2004). A factor structure of wellness: Theory, assessment, analysis, and practice. *Journal of Counseling and Development*, 82(3), 354-364.
- Holder, M.D., Coleman, B. & Wallace, J.M. (2010). Spirituality, religiousness, and happiness in children aged 8-12 years. *J Happiness Stud*, 11, 131-150.
- Ingersoll, E. & Bauer, A.L. (2004). An Integral approach to spiritual wellness in school counseling settings. Special issue: *Spirituality and School Counseling*, 7(5), 301-308.
- Jafari, E., Dehshirib, G.R., Eskandarib, H., Najafic, M., Heshmatid R. & Hoseinifar, J. (2010). Spiritual well-being and mental health in university students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1477-1481.
- James, W. (1961). *The varieties of religious experience: A study in human nature*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jung, C.J. (1933). *Modern man in search of a soul*. (ss. 200-225). New York: Harcourt Brace.
- Jung, C. J. (1964). *Man and his symbols*. Garden City, NY: Doubleday.

- Kaczorowzky, J.M. (1989). Spiritual well-being and anxiety in adults diagnosed with cancer. *The Hospice Journal*, 5(3-4), 105-116.
- Kamya, H.A. (2000). Hardiness and spiritual well-being among social work students: Implications for social work education. *Journal of Social Work Education*, 36(2), 231-240.
- Kaplan, D.M., Tarvydas, V.M. & Gladding, S.T. (2014). 20/20: A vision for the future of counseling: The new consensus definition of counseling. *Journal of Counseling & Development*, 92, 366-372.
- Kasapoğlu, F. (2017). Psikolojik danışma süreci ve maneviyat: Bir bütünleştirme arayışı. *Hikmet Yurdu*, 1(19), 141-157.
- Kocaman Yıldırım, N., Kaçmaz, N. ve Özkan, M. (2013). İleri evre kanser hastalarının karşılanmamış bakım gereksinimleri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(3), 153-158.
- Lambie, G.W., Davis, K.M. & Miller, G. (2008). Spirituality: Implications for professional school counselors' ethical practice. *Counseling and Values*, 52, 211-223.
- Lerner, R. M., Alberts, A. E., Anderson, P. M. & Dowling, E. M. (2005). The promotion of positive youth development. E. C. Roehlkepartain, P. E. King, L. Wagener & P. L. Benson (Ed.), *The handbook of spiritual development in childhood and adolescence* in (ss. 60-72). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lin, H.R. & Bauer-Wu, S. (2003). Psycho-spiritual well-being in patients with advanced cancer: An integrative review of the literature. *Journal of Advanced Nursing*, 44(1), 69-80.
- Lips-Wiersma, M. (2002). The influence of spiritual "meaning-making" on career behavior. *Journal of Management Development*, 21(7), 497-520.
- Mack, L.Y. (1994). Understanding spirituality in counseling psychology: Considerations for research, training, and practice. *Counseling and Values*, 39, 15-31.
- Magaldi-Dopman, D. & Park-Taylor, J. (2010). Sacred adolescence: Practical suggestions for psychologists working with adolescents' religious and spiritual identity. *Professional Psychology: Research and Practice*, 41, 382-390.
- Martsof, D. S. & Mickley, J. R. (1998), The concept of spirituality in nursing theories: Differing world-views and extent of focus. *Journal of Advanced Nursing*, 27, 294-303.
- Maslow, A. H. (1993). *The farther reaches of human nature*. New York, NY: Penguin/Arkana.
- Miller, D. N. & Nickerson, A. B. (2007). Changing the past, present, and future: Potential applications of positive psychology in school-based psychotherapy with children and youth. *Journal of Applied School Psychology*, 24, 147-162.

- Moberg, D.O. (2002) Assessing and measuring spirituality: Confronting dilemmas of universal and particular evaluative criteria. *Journal of Adult Development*, 9(1), 47-60.
- Moberg, D.O. (2010). Spirituality research: Measuring the immeasurable? *Perspectives on Science and Christian Faith*, 62(2), 99-114.
- Morrison, J.Q., Clutter, S.M., Pritchett M. & Demmit, A. (2009). Perceptions of clients and counseling professionals regarding spirituality in counseling. *Counseling and Values*. 53, 183-194.
- Myers, J. E. & Sweeney, T. J. (2004). The indivisible self: An evidence-based model of wellness. *Journal of Individual Psychology*, 60(3), 234-245.
- Myers, J. E. & Sweeney, T. J. (2007). *Wellness in counseling: An overview*. Alexandria, VA: American Counseling Association. 1-2.
- National Interfaith Coalition on Aging (NICA). (1975). *Spiritual well-being: A definition*. Athens, GA: NICA.
- O'Connor, M., Guilfoyle, A., Breen, L., Mukhardt, F. & Fisher C. (2007) Relationships between quality of life, spiritual well-being, and psychological adjustment styles for people living with leukaemia: An exploratory study. *Mental Health, Religion and Culture*, 10(6), 631-647.
- Okan, N. ve Ekşi, H. (2017). Spirituality in logotherapy. *Spiritual Psychology and Counseling*, 2, 143-164.
- Özdemir Kemahlı, P. (2017). Jung terapisinde maneviyat. H. Ekşi (Ed.), *Psikoterapi ve psikolojik danışmada maneviyat kuramlar ve uygulamalar* içinde (ss. 55-83). İstanbul: Kaknüs Psikoloji.
- Pargament, K.I. (2007). *Spirituality integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred. An orientation to spiritually integrated psychotherapy* (ss. 175-200). New York, NY: The Guilford Press.
- Powers, R. (2005). Counseling and spirituality: A historical review. *Counseling and Values*, 49, 215-227.
- Piedmont, R.L. (1995). Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the five-factor model. *Journal of Personality*, 67(6), 985-1113.
- Rapheal, J. & Paul. V. (2013). Spiritual correlates of psychological well-being. *Indian Streams Research Journal*, 3(7), 1-7.
- Rasmussen, C.H. & Johnson, M.E. (1994). Spirituality and religiosity: Relative relationships to death anxiety. *Omega*, 29(4), 313-318.
- Rosmarin, D.H., Pirutinsky, S., Auerbach, R.P., Björngvinsson, T., Bigda Peyton, J., Andersson, G., Pargament, K.I. & Krumrei, E.J. (2011). Incorporating spiritual beliefs into a cognitive model of worry. *Journal of Clinical Psychology*, 67(7), 691-700.

- Ruth Mickley, J., Soeken, K. & Anne Belcher, A. (1992). Spiritual well-being, religiousness and hope among women with breast cancer. *Journal of Nursing Scholarship, 24*(4), 267-272.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(6), 1069-1081.
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science, 4*(4), 99-104.
- Ryff, C. D. & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*(4), 719-727.
- Sawatzky, R., Ratner, P.A. & Chiu, L. (2005). A meta-analysis of the relationship between spirituality and quality of life. *Social Indicators Research, 72*, 153-188.
- Seaward, B. L. (1991). Spiritual wellbeing: A health education model. *Journal of Health Education, 22*(3), 166-169.
- Seligman, M.E.P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment* (ss. 5-14). New York: Free Press.
- Seligman, M.E.P. & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology. *American Psychologist, 55*(1), 5-14.
- Shek, D.T.L. (2012). Spirituality as a positive youth development construct: A conceptual review. *The Scientific World Journal, 2012*, 1-8.
- Sheldon, K.M. & King, S.L. (2010). Why positive psychology is necessary. *American Psychologist, 56*(3), 216-217.
- Sink, C.A. (2004). Spirituality and comprehensive school counseling programs. *Professional School Counseling, 7*(5), 309-317.
- Sink, C.A. & Devlin, J.M. (2011). Student spirituality and school counseling: Issues, opportunities, and challenges. *Counseling and Values, 55*, 130-148.
- Springer, K.W. & Hauser, R.M. (2006). An assessment of the construct validity of Ryff's Scales of Psychological Well-Being: Method, mode, and measurement effects. *Social Science Research, 35*, 1080-1102.
- Stanard, R. P., Sandhu, D. S. & Painter, L.C. (2000). Assessment of spirituality in counseling. *Journal of Counseling and Development, 78*, 204-210.
- Steger, M.F. (2012). Experiencing meaning in life: Optimal functioning at the nexus of wellbeing, psychopathology, and spirituality. P.T.P. Wong (Ed.), *The human quest for meaning: Theories, research, and applications* in (2. bs., ss. 165-184). New York, NY: Routledge.
- Summermatter, A. & Kaya, Ç. (2017). An overview of spiritually oriented cognitive behavioral therapy. *Spiritual Psychology and Counseling, 2*(1), 31-53.

- Sweeney, T. J. & Witmer, J. M. (1991). Beyond social interest: Striving toward optimal health and wellness. *Individual Psychology, 47*, 527-540.
- Visser, A., Garssen, B. & Vingerhoets, A. (2010). Spirituality and well-being in cancer patients: A review. *Psycho-Oncology, 19*, 565-572.
- Watts, R.E. (2000). Biblically-based Christian spirituality and Adlerian therapy. *The Journal of Individual Psychology, 56*(3), 316-328.
- Weathers, E., McCarthy, G. & Coffey, A. (2016). Concept analysis of spirituality: An evolutionary approach. *Nursing Forum, 51*(2), 79-96.